
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ'NİN
40. YILINA ARMAĞAN

Trakya Üniversitesi Yayın No: 284
İpsala Meslek Yüksekokulu Yayın No: 3

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ'NİN 40. YILINA ARMAĞAN

Editörler

Halûk KAYICI-Orkun AKMAN

Kapak Grafik Tasarımı

İlter ALKAN

Baskı-Cilt

Trakya Üniversitesi Matbaası
Edirne Teknik Bilimler MYO-Sarayıcı Yerleşkesi/EDİRNE
e-posta: matbaa@trakya.edu.tr

1. Baskı: Aralık 2022

ISBN: 978-975-374-333-4

Bütün yayın hakları "Trakya Üniversitesi"ne aittir. Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.

OSMANLI ÖNCESİ EDİRNE'YE TÜRK AKINLARI

Asım KORKMAZ*

Doğu ile Batı'nın kesiştiği noktada yer alan Edirne, tarih boyunca önemli medeniyetlere, halklara ev sahipliği yapmıştır. Bu kent, konum itibarıyla Anadolu ile Balkanların buluştuğu bir yer olmuştur. Kentin kuruluşuyla ilintili farklı savlar olmakla birlikte Trak kabilelerinin bu kenti ticari gerekçelerle inşa ettikleri daha fazla benimsenen görüştür. Kentin en eski yerleşim noktası, Trak kabilelerinden Odrisler tarafından Meriç ve Tunca Nehrinin birleştiği yere kurulmuştur. Makedonlar burasını daha da büyütmişlerdir. 2. yüzyılda Roma İmparatoru Hadrianus tarafından Edirne, yeniden inşa edilmiştir. Kentin adı, imparatora atfen Hadrianopolis olmuştur.¹

Kente ilk Türk akınları Roma İmparatorluğu döneminde vuku buldu. Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara inen konargöçer Türk halkları, farklı yüzyıllarda kente saldırdılar. 5. yüzyılda başlayan göçebe Türk halklarının akınları, 13. yüzyılın başlarına kadar sürdü. Bizans İmparatorluğu döneminde kente Türk hücumları daha da arttı. Edirne'ye ilk Türk akını, Avrupa Hunları tarafından gerçekleştirildi. Avrupa Hun hükümdarı Atilla, 447'de Doğu Roma İmparatorluğu'na gözdağı vermek için büyük bir orduyla II. Balkan Seferi'ni başlattı. Muazzam ordusuyla Balkan yerleşim birimlerinin bazılarını ele geçirdi. İstanbul'un Batı'ya açılan kapısı olan Edirne, tarihte ilk kez o yıl bir Türk halkı tarafından abluka altına alındı. Kuşatmayı başlatan Atilla, kentin düşmesi için bir kısım kuvvetlerini bırakıp civar yerleşim noktalarına saldırdı. Atilla'nın kuvvetleri, güçlü surları aşıp Edirne'yi düşüremedi.² Edirne, Atilla'nın doğrudan hedefi değildi. Onun bu Balkan seferindeki ana gayesi, İstanbul önlerine kadar gelip Bizans'a şartlarını kabul ettirmektir. Edirne, o seferde diğer Balkan kentleri gibi kuşatılmasına rağmen iyi direnç gösterip Hunların eline geçmedi.

6. yüzyılın ortalarından itibaren Orta Avrupa'da güçlü bir kağanlık inşa eden Avarlar, doğu komşuları Bizans üzerine sefere çıkarken Edirne dolaylarından geçmekteydiler. Avarlar Balkanlarda var oldukları süre zarfında direkt Edirne'yi hedef almadılar. Bayan Han komutasındaki Avar kuvvetleri, 585 yılında Edirne'nin kuzeybatısında yer alan Ansinon Kalesi'ne saldırdılar. Fakat kaleyi zapt edemediler.³

Bulgarlar, tarihte hükmetmek gayesiyle Edirne'ye saldıran ilk Türk halkı olmuştur. Tuna boylarında kadim Türk geleneklerine göre devlet inşa eden Bulgarlar, hükümdarları Kurum Han döneminde Edirne'ye büyük bir orduyla saldırdılar. Kurum Han, Bizans imparatorunun kendisine kurduğu pusudan kurtulduktan sonra Bizans'ın Trakya topraklarına hücum etti. Kiliseleri yakıp yıktı. 813'te Edirne'yi kuşatıp kenti ele geçirdi. Kent halkının Tuna'nın kuzeyine göç ettirilmesi emrini verdi. Kısa süreliğine Edirne, Bulgarların elinde kaldı. Kurum Han'ın yerine geçen oğlu

* Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, asimkorkmaz@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3037-827X.

¹ M. Tayyip Gökbilgin, "Edirne", *Prof. M. Tayyip Gökbilgin'in Edirne Makaleleri*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2015, s. 160.

² Ali Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, TTK, Ankara 2001, s. 71.

³ İsmail Mangaltepe, *Bizans Kaynaklarında Türkler (Menandros Protoktor Theophylaktos Simokattes)*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2009, s. 113.

Omurtak, Bizans İmparatorluğu ile yapılan barış anlaşmasıyla kentin kontrolünü yeniden Bizans'a devretti.⁴ Bulgarlar, Hristiyanlık dinine geçiş yaptıktan sonra da Edirne'ye seferler düzenlediler. Bulgar Çarı I. Simon döneminde Edirne, iki kez Bulgarların kontrolüne geçti. Tüm komşularını yenen Simon'a "Bulgarların ve Romalıların Çarı" unvanı verildi. Onun döneminde devlet, en geniş sınırlara ulaştı. Bizans karşısında önemli başarılar elde eden I. Simon, 913 yılında büyük bir orduyla Edirne'yi muhasara altına aldı. Edirne önlerinde Bizans ordusunu yendi. Ertesi yıl, Edirne'yi aldı.⁵ Fakat daha sonra kent yeniden Bizans'ın eline geçti. İktidarının son yıllarına doğru Çar I. Simon, 923 yılında tekrar Edirne'yi kuşatıp aldı. Edirne, devletin yıkılışına kadar Bulgarların yönetimi altında kaldı.⁶

Peçenekler, Edirne'ye hücum eden bir diğer göçebe Türk halkıdır. 11. yüzyılda Balkanlarda oldukça güçlenen Peçenekler, Bizans İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'u tehdit eder konuma geldiler. Bu dönemde Bizans'ın Trakya toprakları yoğun Peçenek saldırısı altında kaldı. Peçenekler karşısında yenilgiye uğrayan Bizans ordusu, 1049 yılında Peçenek ilerleyişini durdurmak ve savunma hattı kurmak için Edirne'ye çekildi. Bizans, bu yolla İstanbul'u güvence altına almayı ve Anadolu'dan gelecek ek kuvvetlerle Trakya'da tekrar otoriteyi sağlamayı hedefliyordu. Bizans'ın hazırlıklarından haberdar olan Peçenekler, 1050'de Edirne'yi kuşattılar. Mevcut Bizans ordusu, tam hazırlıklarını tamamlamadan şehirde mahsur kaldı. Peçenekler, şehrin dış dünyayla bağlantısını kestiler, çevreyi yağmaladılar. Peçeneklerle sıcak çatışmadan kaçınan Bizans ordusu şehrin kalın surlarının ardından müdafaada kaldı. Fakat bazı Bizans komutanları kalenin kapısını açtırıp Peçeneklere saldırdı. Peçenekler, sur dışına çıkan Bizans kuvvetlerini yendiler. Başkumandanın emriyle sur dışına çıkarılan diğer Bizans kuvvetlerini de bozguna uğrattılar. Bazı Bizans kumandanları, esir edilip öldürüldü. Ağır kayıplar veren Bizans ordusu tekrar kaleye çekilmek zorunda kaldı. Bizans'ın saldırısını püskürten Peçenekler, daha şiddetli bir şekilde Edirne'ye saldırdılar. Kenti düşürmek için *Mancınık* gibi savaş aletiyle muhasarayı daha da alevlendirdiler. Kent, düştü düşecekken kuşatmayı yöneten Peçenek Beyi Sulçe, kaleden atılan taşla öldü. Kumandanlarının ölümü üzerine Peçenekler, kuşatmayı kaldırıp etrafı yağmalayarak yurtlarına döndüler.⁷

Peçenekler, 1078 yılında Bizans İmparatorluğu tahtında çıkan iç karışıklığa dâhil oldular. O yıl, dönemin tanınmış komutanlarından Nikephoros Bryennios, Balkanlarda; Nikephoros Botaneiates, Anadolu'da imparatorluklarını ilan etti. Otorite mücadelesini fırsata çeviren Peçenekler, tarihlerinde son kez yeniden Edirne'yi kuşattılar. Çevredeki şehirlere büyük zarar verdiler ve bütün kırsal alanı talan ettiler. Nikephoros Bryennios'u Edirne'de sıkıştırdılar. Peçenekler, kentin dışarıdan

⁴ Hatice Aydın, *Theophanes Confessor'ün Kroniğinde Türkler*, Kronik Kitap, İstanbul 2021, s. 258; Osman Karatay, "Tuna Bulgarları", *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, ed. Osman Karatay, Serkan Acar, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013, s. 289.

⁵ Mualla Uydu Yücel, "X-XI. Yüzyıl Türk Tarihinde Edirne", *Uluslararası Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. İbrahim Sezgin, Cengiz Fedakâr, Hasan Demiroğlu, Edirne 2011, s. 5-6; Gökbilgin, "Edirne", s. 161.

⁶ Yücel, "X-XI. Yüzyıl Türk Tarihinde Edirne", s. 9.

⁷ Akdes Nimet Kurat, *Peçenekler*, yay. haz. Ahsen Batur, TTK, Ankara 2016, s. 171-173; Mualla Uydu Yücel, *Türkistan'dan Tuna'ya Peçenekler*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2020, s. 217-220.

destek almasını engellediler. Bunun sonucunda kentte büyük bir kıtlık baş gösterdi. Nikephoros Bryennios, Peçeneklerle anlaşma yapmaya mecbur kaldı. Onların sunduğu şartları kabul etti.⁸ Peçenekler, Nikephoros Bryennios'tan yüklü miktarda fidye olarak kuşatmayı kaldırdılar.⁹ Her ne kadar kente egemen olamasalar da Peçenekler, istediklerini alarak geri çekildiler.

Kuman-Kıpçaklar, Osmanlı öncesi dönemde Edirne'ye saldıran son konar-göçer Türk halkıdır. 1078'de Peçeneklerin çağrısı üzerine Balkanlara inen Kuman-Kıpçaklar, Edirne dolaylarına saldırdılar. Surların dışındaki evleri yağmadılar.¹⁰ 11. yüzyılın sonlarına doğru Balkanlara gelen Kuman-Kıpçaklar, müttefikleri Peçeneklerle beraber buraya ilk akınlarını gerçekleştirdiler.

12. yüzyılın başlarında Kuman-Kıpçaklar, Trakya'da varlıklarını iyice hissettirmeye başladılar. Doğu komşuları Bizans İmparatorluğu'nun iç karışıklıklarına müdahil oldular. Taht mücadelesinde taraf tuttular. O dönemde Diogenes adlı birisi, kendisini Bizans eski imparatoru IV. Romanos Diogenes'in uzun zamandır kayıp oğlu Konstantin Diogenes olduğunu iddia edip Bizans imparatoru I. Aleksios Komnenos'a karşı isyan etti. Fakat yakalanıp Karadeniz'in kuzeyindeki bir kuleye hapsedildi. Ticaret için buraya gelen Kuman-Kıpçakların yardımıyla Diogenes kuleden kaçmayı başardı ve Kuman-Kıpçaklara sığınıp onlara kendisinin imparator olduğunu inandırdı. Bunun üzerine Kumanlar ondan faydalanmak umuduyla Bizans tahtını ele geçirmesi için ona yardım sözü verdiler. Hatta ona Bizans imparatorlarının kullandıkları unvanlardan birisi olan *Basileus* demeye başladılar. Diogenes'i yanlarına alan Kuman-Kıpçaklar, Tuna'nın güney kıyılarına saldırdılar. Edirne'ye doğru ilerleyişe geçtiler. Bunun üzerine imparator, Kuman-Kıpçaklara karşı hazırlıklara başladı. Doğu Trakya'da Kuman-Kıpçak ilerleyişine karşı kentlerin surlarını güçlendirme emri verdi. Kuman-Kıpçaklar, Edirne kentine varıp önünde ordugâh kurdular. Kenti kuşattılar. 48 gün boyunca her gün çatışma oldu. Fakat kent düşmedi ama kentte kıtlık baş gösterdi. Kenttekiler, imparatorun yardım istedikleri. Fakat gelen yardımı Kuman-Kıpçaklar geri püskürttü. Edirne'nin en yüksek rütbeli komutanı Nikephoros Bryennios, kapıları açıp savaşçılarını Kuman-Kıpçaklara saldırttı. Bu çatışma esnasında genç Bizans savaşçısı Marianos Maurokatakalaon, Kumanların başkomutanı Tugorhan'ı öldürme teşebbüsünde bulundu.

⁸ Dönemin Bizans tarihçilerinden Mikhael Attaleiates, Nikephoros Bryennios'un Peçenekler karşısındaki tutumunu şu ifadelerle eleştirdi: "... Daha önce gücünden dolayı böbürlenmiş Bryennios, o sırada barbarlarla boy ölçüşmek konusunda korkaklık ve yeteneksizlik gösterdi. Onlarla çatışacak yerde Edirne surları içine kapanmayı yeğledi. Sonunda onun hem kendisine hem de kent içinde bulunan insanlara, keza atlara ve binek hayvanlarına işkence çektirmeye başlayan açlık, onu barbarların bütün koşullarını kabul ederek onlarla anlaşma yapmak zorunda bıraktı. Böylece gerek kendi mal varlığından gerek diğer ayaklanmacılara ait olanlardan, pek çok altın devşirerek, ayrıca çok miktarda kumaşlar ve gümüşten kap kaçak vererek, bunları bedel diye Peçeneklere verdi ve böyle yapmakla onları kuşatmayı kaldırmaya razı etti. Kendisi yörede kaldı ve iradesine itaat edenlerden para topladı. Düşmanlara karşı hiçbir harekette bulunmadı, tersine çalılık içine sinen bir tavşan gibi Edirne surları içine saklandı." Bkz. Mikhael Attaleiates, *Tarih*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 258.

⁹ Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 150; Aleksander Paron, *The Pechenegs: Nomads in the Political and Cultural Landscape of Medieval Europe*, Brill, Leiden 2021, s. 354-355; Yücel, *Türkistan'dan Tuna'ya Peçenekler*, 246-249.

¹⁰ Hüseyin Namık Orkun, *Peçenekler*, İstanbul 1933, s. 29-30.

Fakat Kuman-Kıpçaklar, hemen komutanlarını çevresini kuşattılar ve onu koruma çemberine aldılar.¹¹ İmparator I. Aleksios Komnenos, Kumanların Edirne önünde ayrılmamakta direnmeleri ve hisarlara sürekli saldırımları üzerine Edirne'ye gitmeye karar verdi. Fakat üst düzey komutanlardan Alakaseus, bir planla Diogenes'i yakalamak için Edirne'ye gitmek üzere imparatorundan izin istedi. İmparator da gerekli izni verdi. Diogenes'e ulaşan Alakaseus, onu kandırdı ve tutuklayıp kaçırdı. Bu esnada Kuman-Kıpçaklar da komşu yöreleri talan etmek için etrafa dağılmış durumdaydılar. Bizans ordu birlikleri Kuman-Kıpçakları bu talan faaliyetlerine karşılık saldırıya geçtiler. Kuman-Kıpçakları yenilgiye uğrattılar. Bu yenilgi üzerine Kuman-Kıpçaklar, barış görüşmeleri için Edirne'de bulunan imparatorun huzuruna çıkmaya karar verdiler. Fakat imparatorun huzuruna alınmadılar. Bunun üzerine onlar da yurtlarına döndüler.¹² Kuman-Kıpçaklar, imparatorluk iddiasında bulunan birisinden faydalanmak üzere Doğu Trakya'nın stratejik merkezi Edirne'yi alarca muhasara altına aldılar. Ama kenti ele geçiremediler. Diogenes'in yakalanması üzerine ağır kayıplar verip yurtlarına geri çekildiler.

Kuman-Kıpçaklar, 1205 yılında Bulgar ordusunda yer alarak Edirne önlerine geldiler. 1204 yılında İstanbul'u istila eden Latinler, burada Latin İmparatorluğu'nu kurdular. 1205'te Latin hâkimiyetini tanımayan Trakya'daki Rum halkı, Edirne ve Dimetoka'yı ele geçirdi. Edirne'yi ele geçiren Rumlara karşı Latin İmparatoru Baldouin, Blouis Kontu Louis ve Venedik Dükü Enrico Dandolo Edirne'yi kuşattı. Bunun üzerine Edirne halkı, Latinlere karşı Bulgar Çarı Kaloyan'dan yardım istedi. Bu yardım çağrısına olumlu cevap veren Bulgar Çarı Kaloyan, Bulgar, Ulah ve 40 bin Kuman savaşçısıyla yardıma geldi. Çar, Koca komutasında Kuman-Kıpçakları kendilerine özgü savaş teknikleriyle mücadele etsinler diye Latinlerin üzerine gönderdi. Onlara *Turan* taktiğini uygulamalarını emretti. Hafif donanımlı Kuman-Kıpçak atlıları, ağır zırhlı düşmanları karşısında rahat hareket ederek saldırıya başladılar. Savaşta hileli taktiklerle önce kaçarak sonra birden dönerek onları şaşırttılar. Hançerlerle, kement atıp boğarak birçok Latin askerini öldürdüler. Böylece Kuman-Kıpçaklar, bozkıra has savaş taktikleriyle Latinleri ağır bir yenilgiye uğrattılar. Blouis Kontu Louis savaş meydanında öldü, şövalyeler ordusunun başkomutanı ve imparator Baldouin tutsak edilip Bulgar topraklarına götürüldü. Venedik Dükü ise kaçmayı başardı. Bir yıl önce İstanbul'u ele geçiren Latinler, bir yıl sonra Edirne'de Kuman-Kıpçaklara karşı bozguna uğradılar. Böylece Latin İmparatorluğu'nun Trakya'ya doğru büyümesinin önüne geçildi. 1205 Edirne Savaşı'nda Kaloyan'ın Kuman-Kıpçak askerleri, Latin şövalye ordusunu yok etti. Bu savaştan sonra Kaloyan, Latinlere yakın kasabaları Kuman-Kıpçaklara vererek onları ödüllendirdi.¹³

Çar Kaloyan'ın baştan beri hedefi Trakya'nın merkezi, Edirne'yi almaktı. Çar Kaloyan, 1207 yılında tekrar Kuman-Kıpçaklarla beraber Trakya'yı yağmaladı ve Edirne'yi muhasara altına aldı. Kenti almaya çok yaklaşmışken, Kuman-Kıpçaklar

¹¹ Anna Kommena, *Alexiad: Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexias Komnenos Dönemi'nin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası*, çev. Bilge Umar, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1996, s. 289-295.

¹² Kommena, *Alexiad: Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexias Komnenos Dönemi'nin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası*, s. 295-299.

¹³ Georgios Akropolites, *Vekayiname*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 34; İstvan Vasary, *Kumanlar ve Tatarlar Osmanlı Öncesi Balkanlar'da Doğulu Askerler (1185-1365)*, çev. Ali Ecevit Akkoyunlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 61-62.

Kaloyan'ın ordusundan ayrılıp yazlık otlaklarına çekildiler. Çünkü yazı meralarında savaşmadan geçiriyorlardı. Onlar olmadan da Kaloyan şehri almaya cesaret edemeyip, kuşatmayı kaldırdı.¹⁴ 13. yüzyılın başlarında Kuman-Kıpçaklar, II. Bulgar Devleti'nin ordusunda yer alarak Edirne civarında savaştılar. Bulgarların Edirne kuşatmasında yer aldılar. Balkanlarda güçlü oldukları devirde müttefik kuvvetlerle birlikte Edirne'ye saldırdılar ama kenti ele geçirmeyi başaramadılar.

Sonuç olarak; Edirne, insanlık tarihi boyunca önemli olaylara sahne olan bir yer olmuştur. Bu kent, Osmanlı öncesi dönemde Bizans İmparatorluğu'nu batıya bağlayan konumuyla her zaman önemini korumuştur. Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara gelen göçebe Türk halkları, bu kentin stratejik konumunu dikkate alarak burayı ele geçirmeye yoğun çaba sarf etmişlerdir. Hunlarla başlayan Edirne'nin Türk halklarıyla mücadele süreci, akabinde Avarlarla devam etmiştir. Hunlar ve Avarlar, önceliği Bizans başkentini tehdit etme olarak belirlediklerinden dolayı onların döneminde Edirne ciddi bir Türk saldırısıyla karşı karşıya kalmamıştır. Bulgarların Tuna boylarına gelişiyle Edirne'nin Türk tarihindeki konumunda yeni bir safhaya geçilmiştir. Yerleşik bir sisteme sahip devlet kuran Bulgarlar, Edirne'ye her saldırdıklarında burayı ele geçirmişlerdir. Dinî dönüşümün öncesinde ve sonrasında Edirne'ye hükmetmişlerdir. Fakat II. Bulgar Devleti, bu kente egemen olamamıştır.

11. yüzyıldan itibaren Bizans'ın Balkanlarda toprak kayıplarıyla Edirne'nin Doğu Roma için stratejik önemi daha da arttı. Edirne'ye Türk akınları, 11. yüzyılın ortalarından 12. yüzyılın başlarına kadar daha da şiddetlendi. Bu dönemde Balkanlarda güçlü olan Peçenekler, bu kenti ele geçirmek için yoğun çaba sarf ettiler. Peçeneklerin akabinde Kuman-Kıpçaklar da bu kente egemen olmak için mücadele verdiler. Ama kent güçlü surları ve ekonomik bedellerle Bizans'ın elinde kalmaya devam etti. 13. yüzyılın ilk çeyreğinde Kuman-Kıpçaklar, son kez Bulgar ordusuna bağlı birlikler olarak kente saldırdılar. Fakat kentin düşmesi beklenirken geri çekildiler.

Edirne, farklı yüzyıllarda kuzeyden göçebe Türk halkları tarafından muhasara altına alındı. Bulgarlar, kısa süreliğine de olsa bu kente egemen olurken diğer göçebe Türk halkları bu kenti düşüremediler. Değişik gerekçelerle muhasara altına alınan kent, bir şekilde kuşatmadan kurtuldu. 14. yüzyılda Trakya yönünde ilerleyişe geçen Osmanlılar, tek seferde 1361 yılında Edirne'yi fethettiler. Edirne'de kalıcı Türk egemenliği, kuzeyden gelen göçebe Türk halklarına değil doğudan gelen Müslüman Türklere nasip oldu.

KAYNAKÇA

1. Araştırma-İncelemeler

Ahmetbeyoğlu, Ali. *Avrupa Hun İmparatorluğu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001.

¹⁴ Francesco Dall'aglio, "The Interaction between Nomadic and Sedentary Peoples on the Lower Danube: The Cumans and the "Second Bulgarian Empire", *The Steppe Lands and the World beyond Them: Studies in Honor of Victor Spinei on His 70th Birthday*, ed. Florin Curta, Bogdan-Petru Maleon, Yaş 2013, s. 309; Valerie Stoyanov, "Bulgar Tarihinde Kumanlar (XI.-XIV. Yüzyıllar)", çev. Zeynep Zafer, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 2, Ankara 2002, s. 802-803.

- Akropolites, Georgios. *Vekayiname*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.
- Attaleiates, Mikhael. *Tarih*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.
- Aydın, Hatice. *Theophanes Confessor'ün Kroniğinde Türkler*, Kronik Kitap, İstanbul 2021.
- Dall'aglio, Francesco. "The Interaction between Nomadic and Sedentary Peoples on the Lower Danube: The Cumans and the "Second Bulgarian Empire" " *The Steppe Lands and the World beyond Them: Studies in Honor of Victor Spinei on His 70th Birthday*, ed. Florin Curta, Bogdan-Petru Maleon, Yaş 2013, s. 299-312.
- Gökbilgin, M. Tayyip. "Edirne", *Prof. M. Tayyip Gökbilgin'in Edirne Makaleleri*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2015, s. 155-201.
- Karatay, Osman. "Tuna Bulgarları", *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, ed. Osman Karatay, Serkan Acar, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013, s. 273-294.
- Kommēna, Anna. *Alexiad: Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexias Komnenos Dönemi'nin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası*, çev. Bilge Umar, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1996.
- Kurat, Akdes Nimet. *Peçenekler*, yay. haz. Ahsen Batur, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016.
- Mangaltepe, İsmail. *Bizans Kaynaklarında Türkler (Menandros Protektor Theophylaktos Simokattes)*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2009.
- Orkun, Hüseyin Namık. *Peçenekler*, İstanbul 1933.
- Paron, Aleksander. *The Pechenegs: Nomads in the Political and Cultural Landscape of Medieval Europe*, Brill, Leiden 2021.
- Stoyanov, Valerie. "Bulgar Tarihinde Kumanlar (XI.-XIV. Yüzyıllar)", çev. Zeynep Zafer, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 2, Ankara 2002, s. 798-809.
- Vasary, İstvan. *Kumanlar ve Tatarlar Osmanlı Öncesi Balkanlar'da Doğulu Askerler (1185-1365)*, çev. Ali Ecevit Akkoyunlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.
- Yücel, Mualla Uydu. "X-XI. Yüzyıl Türk Tarihinde Edirne", *Uluslararası Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. İbrahim Sezgin, Cengiz Fedakâr, Hasan Demiroğlu, Edirne 2011, s. 1-24.
- Yücel, Mualla Uydu. *Türkistan'dan Tuna'ya Peçenekler*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2020.
- Zonaras, Ioannes. *Tarihlerin Özeti*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.